

Verantwoording inzake de medewerking aan de biografie

In de biografie van Marcus Bakker was geen plaats voor een bedankje aan de tientallen mensen die mij in het kader van de biografie reacties hebben gestuurd of die ik heb bezocht voor een interview, al dan niet met taperecorder. Ik had ook te weinig tijd voor deze verantwoording vanwege de *deadline*. Hier volgt een nog steeds summiere verantwoording van deze contacten in de chronologie van het tot stand komen van *Nooit op de knieën. Voor zover in het boek gebruikt*, berusten verslagen op termijn in een archief-Molenaar bij deze biografie, dat de archiefcommissie van de CPN zal openen bij het *Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis* (IISG) te Amsterdam.

In juni 2004 verzocht ik Bakker om zijn medewerking bij het schrijven van deze biografie. Eens in de maand kwam ik met ingang van september bij hem langs, en we konden dan vijf kwartier spreken. Langer stond zijn parkinson nooit toe. Els Bakker-Ezerman was steeds de gastvrouw, die lette op zijn conditie en medicatie. In vijf jaar bezocht ik Bakker 49 keer. Op 27 mei 2008 was Els zelf het onderwerp, wat te zien is in Deel I en II. Bakker vertelde me in 2006 over zijn briefwisselingen met de sociaaldemocraat Ger Klein (1994-1998) en de humanist Max Weisglas (1997-2002), en hij hielp mij bij het verwerven van *zijn* brieven bij de weduwen Connie Klein-Darlington en Meik Weisglas-Kaufmann. De briefwisselingen met vrienden van school en de NBAS (1938-1943), die hij in een afzonderlijke archiefdoos had bewaard, stonden pas in media 2008 tot mijn beschikking.

Ik was destijds leraar scheikunde aan het Erasmiaans Gymnasium, en als historicus betrokken bij publicaties over die school en het onderwijs (2004, 2005, 2009) alsmede bij de begeleiding van profielwerkstukken van leerlingen. Ik was rond mijn afscheid als leraar (2007) betrokken bij de oplossing van schoolconflicten, en ik schreef in de traditie van onze schoolhistoricus Niek van der Blom essays waarin ik de schoolpatroon Erasmus verdedigde (2004, 2008, 2010) tegen schandelijke verdachtmakingen, zowel Rotterdams als wereldwijd, inzake antisemitisme en turkenhaat. Ik hield me in die jaren zijdelings met Bakker bezig. Op 20 oktober 2004 organiseerde mijn vriend San Verschuuren een bespreking in Amsterdam ten huize van Max van den Berg van een vijftal mensen die Bakker van dichtbij hadden meegemaakt, waaraan Joop Morriën, Roel Walraven en Siep Geugjes deel zouden nemen. Het thema was onder meer welke voordelen en nadelen het ingewijd zijn in de CPN zou meebrengen voor mij. Ik bezocht de verhinderde Siep Geugjes, een intieme jeugdvriend van Bakker, op 9 november en 7 december 2004, en op 11 januari 2005. Geugjes overleed kort daarna, en Bakker gaf mij enkele velletjes met jeugdherinneringen die hij voor de familie van Siep had geschreven.

Op 19 december 2005 had ik een eerste gesprek met de auteur Ger Verrips die in 1995 een bewonderenswaardige geschiedenis van de CPN heeft geschreven (*Balans, Dwars, duivels en dromend*), waaraan Bakker had meegewerkt. Verrips vond dat Bakker een politieke biografie verdiende, van de diepgang en omvang van mijn biografie over de astronoom Marcel Minnaert. Hij stelde zijn CPN-archief bij het IISG tot mijn beschikking. Hij was bereid ‘meelezer’ te worden. Wij spraken urenlang op 20 mei 2008, op 17 september 2009 en ook op

15 februari 2012 en 16 januari 2013. In de twee laatste gesprekken functioneerde hij als ‘meelezer’ op de concepten van Deel I en II van de vierdelige opzet die ik in 2010 had gemaakt. Verrips verloor zijn geheugen na het overlijden van zijn vrouw Esther de Jong, waardoor hij de *Herinneringen* aan zijn eigen functioneren in de leiding van de CPN en *De Waarheid*, die zouden verschijnen in 2013, niet meer kon afronden. Waar zijn die gebleven?

Ik sprak met Rie Warmerdam-Bakker, kinderboekenschrijfster, op 13 februari 2006, die vertelde over het Zaanse gezin waarin Marcus en zij waren opgegroeid. In een brief van 7 maart 2006 verzocht ik de archiefcommissie van de CPN om toestemming om het volledige archief van de CPN bij het IISG in te kunnen zien inclusief dat van Marcus Bakker. In de zomer van 2006 besloot ik om deze biografie door te zetten, en zette ik mijn plan om eerst een vervolgstudie op mijn dissertatie over *De geschiedenis van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers (1946-1980)* te schrijven, een studie over de *Bond van Wetenschappelijke Arbeiders (BWA; 1969-1980)*, definitief in de ijskast.

Vanaf de herfst van 2006 wendde ik me tot enkele deskundigen, ook om na te gaan of er een mogelijkheid was om deze biografie institutioneel en wetenschappelijk in te bedden. Ik sprak op 13 oktober 2006 met de politicoloog Meindert Fennema, die het project wilde steunen en ‘meelezen’. Ik wisselde e-mails uit met de historici Jan Bank en mijn tweede promotor Albert Kersten, en kreeg van hen adviezen. Ik had op 15 december 2006 een vruchtbaar gesprek met de historicus Piet de Rooij, mijn eerste promotor. Ik maakte op 26 april 2007 in den Haag kennis met de hoogleraren Hans Renders en Gerrit Voerman bij de presentatie van *Privé in de politieke biografie*, en bezocht hen in Groningen op 25 oktober 2009. Op 26 juni 2008 schreef ik een e-mail naar de Amsterdamse onderzoeker Cees Wiebes, van wie ik toestemming kreeg om op het IISG de door hem gefotokopieerde CIA-documenten over de CPN in te zien die hij in Amerikaanse archieven had aangetroffen. Via mijn website zocht op 16 januari 2009 de auteur Jos Perry contact, die bezig was aan zijn biografie van de schrijver Theun de Vries.

Ik bezocht enkele leeftijdgenoten met wie Bakker in de CPN veel te maken had gehad, te weten Jaap Wolff op 19 november 2007, Joop Morriën en zijn vrouw An Hendriks op 23 november 2007 en 22 maart 2010, en Harry Verheij op 3 januari 2008. Bakkers vriend Max van den Berg verklaarde zich vanaf de aanvang bereid om ‘meelezer’ te worden, en werd de man met wie ik gevraagd en ongevraagd een record aan e-mails en commentaren uitwisselde.

Begin 2008 sprak ik met de vijf kinderen van Marcus en Els Bakker, soms met de partner erbij, om hen te vragen naar hun beeld van hem: dat waren op 5 februari Marisca (1947) en Rob Milikowski, die wilden ‘meelezen’, Edith (1951) op 12 maart, Marcel (1953) en Lineke Jongenelis op 20 februari, Els (1956), ook op 20 februari, en Hugo (1958) op 31 maart 2008.

Ik maakte een concept van een ‘opzet’, die ik voorlegde aan een reeks van personen met wie ik sprak in 2009 en 2010. Ik sprak op 3 februari 2009 met uitgever Geurt Gaarlandt van Balans, die mijn biografie over de astronoom Minnaert, *De rok van het universum* (2003), had uitgegeven, en ook dit boek over Bakker wilde lanceren. Hij had twee van Bakkers publicaties uit de jaren tachtig uitgegeven, waaronder diens bestseller *Wissels* (1983). Ik sprak met het

ex-CPN-Kamerlid Gijs Schreuders, auteur van *De man die faalde* (1993), op 2 oktober 2009. Met ex-CPN-secretaris Joop IJisberg sprak ik op 21 december 2009, waarna hij bereid bleek 'mee te lezen'. Met de Amsterdamse ex-CPN-wethouder Roel Walraven had ik een persoonlijk gesprek op 8 februari 2010. Met ex-CPN-bestuurder Jan de Boo en zijn vrouw Tinie IJisberg sprak ik op 8 juli 2010. De medewerking van Marcus Bakker zelf werd beëindigd toen hij in de herfst van 2009 werd opgenomen in het ziekenhuis, en op 24 december 2009 overleed: met hem heb ik de 'opzet' niet doorgenomen.

Ik betrok ook politici erbij, die de weg naar het politieke *pièce de résistance*, Deel III over zijn werk in de Tweede Kamer, moesten plaveien. Met de ex-PvdA-bewindsman Bram Stemerding, medehistoricus uit de toenmalige *Werkgroep Andere Tijden*, sprak ik op 3 februari 2010. Ik schreef de ex-CDA-politicus Wim Aantjes op 21 maart en had een gesprek met hem op 15 april 2010. Op mijn schrijven aan de ex-CDA-bewindsman Dries van Agt van 29 maart 2010 kwam een kort antwoord op 9 april, maar op een lange vragenlijst bleef hij het antwoord schuldig. De oud-PSP-Kamerleden Bram van der Lek en Fred van der Spek, bezocht ik thuis op 25 juni en 23 juli 2010. Zij lieten beiden weten Bakker te waarderen als een bekwame en constructieve collega, en verwezen daarmee indianenverhalen over de slechte relatie tussen Bakker en de PSP naar sprookjesland. Met een voormalige bewindsvrouw van het CDA, Til Gardeniers had ik een gesprek op 23 september 2010. De ex-voorlichter van het CDA, Piet van Tellingen, bezocht ik op 30 september 2010. Op mijn brief aan ex-PvdA-bewindsman Ed van Thijn volgde een lang gesprek op 22 september 2010 dat ik van hem op mijn website mocht plaatsen, waardoor dit een beeld geeft van mijn werkwijze.

Deel I, dat over Marcus' jeugd in Zaandam zou gaan, kwam in concept in de loop van 2010 klaar, en leidde nog tot aanvullende gesprekken in 2011. Ik sprak met de Zaankanter Gerard Brees, die in de Tweede Kamer tot 1977 Bakkers assistent was geweest, op 13 april 2010, en heb hem latere versies van Deel I kunnen voorleggen. Makkers van het NBAS van rond 1940 interviewde ik in Siem Sjollema en Willy Nel op 22 maart en 2 april 2010, en ook in Marijke Groot-Kingma op 17 maart 2010. Uit zijn oorlogsjaren in de CPN sprak ik apart met Trien Grootes en met Bep Koeman op 20 april 2011. Met Ria Geugjes, de dochter van Siep, sprak ik op 11 november 2010. Met Bakkers Zaandamse neef Wouter Warmerdam, in de jaren tachtig eindredacteur van Bakkers *Politiek en Cultuur*, begon het contact op 24 november 2010: hij zou me een handgeschreven karakteristiek van zijn opa, Marcus' vader C.C. Bakker, opsturen dat hopelijk op mijn website kan komen. Ik trof later een schets van Bakkers rol in de Zaanse CPN aan in het verslag over de oorlogsjaren in Cor Geugjes' open archief bij het IISG. Begin 2011 kon ik een eerste versie van Deel I voorleggen aan meelezers en ook aan Bakkers vrouw, kinderen en neef Wouter. De e-mail van Marcel Bakker van 14 april 2011 heb ik als reactie in mijn *Voorwoord* opgenomen. Vanaf 18 januari 2011 nam de Zaanse onderzoeker Erik Schaap via mijn website contact op: hij zou in 2013 nog in VN onthullen over de vrouw die Bakker bijna had verraden aan de *Sicherheitsdienst*. Schaap corrigeerde enkele versies van Deel I en wees me op www.stichtingargus.nl, dat BVD-documenten voor Deel II thuis voor mij beschikbaar maakte. Dat scheelde mij bergen werk en ongerief.

De geworven ‘meelezers’ konden warm lopen op Deel I. Ik werkte toen met de socioloog Bert Kanters, met wie ik op het Erasmiaans Gymnasium drie boeken had gemaakt. Mijn vrouw Rieme Wouters, cultureel antropoloog, las de tekst evenals mijn zoon Joost, planoloog. Voorts was er mijn vriend uit Delft, San Verschuuren, planoloog. Dan de auteur Ger Verrips, de politicoloog Fennema, Bakkers goede CPN-vriend Max van den Berg en uitgever Joop IJisberg. Zijn dochter Marisca las niet slechts mee, maar vatte Deel I samen in haar prachtige gedicht *Zaans Groen* waarmee de tekst opent. Mijn werkwijze was om consensus te bereiken in een dozijn persoonlijke zittingen: de uitwerking lieten de gesprekspartners verder aan mij over.

Zoals ik aan het eind van het boek vertel vielen de meelezers Ger Verrips en Bert Kanters, twee mensen met een sociaaldemocratisch wereldbeeld, weg. In de loop van 2011, met een onvoldragen eerste concept van Deel II, kwam Fred Groenink erbij, internist en ooit het gezicht van het Medisch Comité Vietnam, evenals Jan Blok, theoloog en mede-oprichter van de SVB, in 2012 de socioloog Jos van Dijk en vanaf begin 2014 Frans van Liempt, net als ik oud-Politeiaan uit Delft en de opvolger van IJisberg als secretaris van het Dagelijks Bestuur van de CPN. De meesten wachtten op mijn teksten, en gaven binnen enkele weken bij hen thuis of via de e-mail commentaar. Sommigen, zoals Marisca, waren niet altijd beschikbaar maar zij leverde opnieuw het indringende openingsgedicht *Communist* voor Deel IV. Het heeft geen zin om hier de data van die tientallen persoonlijke zittingen en e-mails te vermelden.

Inzake Deel II over de Koude Oorlog raadpleegde ik mensen die bekend zijn met het Nederlandse veiligheidsbeleid, en dan met name de BVD, zoals Cees Wiebes en Bob de Graaff. Van De Graaff kreeg ik het verslag toegestuurd van het gesprek dat de Amerikaanse OSS, de voorloper van de CIA, eind juni 1945 met Wagenaar had. Ik moest fragmenten uit het lijvige Parlementaire Enquête-rapport nalezen om de houding van Bakker in 1958 jegens de dissidente ex-partijvoorzitter Gerben Wagenaar te kunnen begrijpen. Op 18 augustus 2011 schreef Cees Wiebes me: “het zou leuk zijn als je de naam van Larsen kan linken met de CPN”: dat blijkt mogelijk. Larsen was in de jaren vijftig de voorzitter van de Deense DKP, en werd in het najaar van 1958 de grootste vis die de CIA ooit heeft gevangen. Met behulp van het materiaal van Wiebes, van Dick Engelen, de geschiedschrijver van de BVD, en van De Graaff hoop ik door nadere studie en archiefonderzoek een conclusie te kunnen trekken over de positie van Wagenaar. *Wat mij betreft maakt dat geen deel meer uit van de biografie van Bakker*, schrijf ik medio juni 2015. In dit verband sprak ik nog met de historicus Bauke Marinus op 17 december 2012, die met Ger Verrips over de kwestie-Thijssen van 1944 communiceerde. Ook al heeft dit onderdeel mij zeeën van tijd gekost, ik heb de biografie van Bakker bij nader inzien toch ‘over Wagenaar heen getild’.

In verhouding met de aan Deel II bestede tijd kwam Deel III moeiteloos in enkele maanden tot stand. Ik vond het zeer boeiende materie, die *Handelingen* van de Kamer, waarin ik graag heb vertoefd. In dat verband bezocht ik nog de ex-Kamervoorzitter Dick Dolman (PvdA) op 21 november 2012. Marcel van Dam (ex-PvdA) was de enige politicus die mijn schriftelijke verzoek om een gesprek van 20 februari 2013 eenvoudigweg heeft genegeerd. Ten behoeve

van Deel IV had ik gesprekken waaruit ik citeer met ex-CPN- en GroenLinks Kamerlid Ina Brouwer op 8 november 2012, met de journalist André Roelofs op 20 december 2012, met CPN-Kamerassistente Marianne Braun op 26 april 2013, met Simone Walvisch en Boe Thio op 29 november 2013 en met CPN-voorzitster Elli Izeboud op 5 juni 2014. Op 10 december 2012 sprak ik met ex-CPN-Kamerlid André de Leeuw. Op 18 juni 2013 sprak ik met Dik de Boef, die vertelde over de ervaring van zijn vader met het sektarisme van de oprichting van de EVC: dat element in dit gesprek leidde tot het achteraf invoegen van een aparte paragraaf over de EVC in Deel II. Ik sprak met de toenmalige studentenleider Johan Middendorp op 11 november 2013 over het Maagdenhuis en het geringe enthousiasme van de studenten voor de parlementaire democratie. Op 13 januari 2014 sprak ik met ex-CPN-bestuurder Karel Hoogkamp, en bracht ik zijn persoonlijke notulen van het Dagelijks Bestuur (1973-1982) naar het IISG. Ik sprak met Gilles Borrie op 30 augustus 2012 over Bakkers deelname aan de *Stichting Parlementaire Geschiedenis* in Nijmegen, maar dergelijke aspecten van Bakkers vrijwilligerswerk na 1982 sneuvelden door mijn keuze voor Bakker als brievenschrijver. Dat gold ook voor boeiend materiaal van Chris Beuker, dat hij me eind 2013 opstuurde.

Ik ging in op twee verzoeken om tussentijds iets over de biografie-in-wording te vertellen. Het eerste kwam van Frans Marks voor een gezelschap van een vijftig belangstellenden in het eerste seizoen van het Delftse *Zomergasten* op 12 november 2012. Ik moest daarvoor beeldfragmenten uitkiezen, wat me stimuleerde om me in *Beeld en Geluid* rond Bakker en de CPN te verdiepen. Het tweede was een lezing op 15 maart 2013 voor leden van de *IJzeren Kring* in Eijsden op verzoek van historicus Ernst Homburg en socioloog Hans Maarse: daar gebruikte ik een beeldfragment van Bakker uit de collectie van de Hilversumse stichting *Beeld en Geluid*. Ik had in juli 2011 hulp toegezegd gekregen van Bert Hogenkamp van die stichting. Samen met zijn collega Bas Agterberg bespraken we op 21 januari 2013 mijn idee om een DVD te verzorgen bij het verschijnen van het boek. We plaatsten een oproep voor sollicitanten om zich in te werken in de honderden gearchiveerde fragmenten aan beeld en geluid van Bakker, en vonden de historicus Roel op 't Ende bereid om hieraan te werken. Die betrok daarbij zijn medestudent geschiedenis Wouter Linmans. Met hen heb ik urenlang gekeken naar beeldmateriaal, waarvan mijn teksten van Deel III en IV hebben geprofiteerd, dat zij beschikbaar wilden stellen voor een uitzending van *Andere Tijden*. Dat programma bleek vanaf 2 juli 2014 in de persoon van Paul Ruijgrok inderdaad bereid om 'mee te lezen' in mijn afgeronde teksten, maar hij werkte eenvoudigweg met Lizzy van Winsen en zijn eigen staf. Uiteindelijk kwam er een unieke, boeiende uitzending tot stand op 3 maart 2015, dat was de avond van de presentatie van het boek op het Binnenhof aan Hans Wiegel. Die DVD kan, indien niet zelf opgenomen, besteld worden bij de *Stichting Beel en Geluid*.

Ik bewoog me nu naar het einde, en ik was zeker van een positief resultaat. Ik benaderde twee psychotherapeuten met het beeld van Bakker dat ik me na de eerste jaren had gevormd. De eerste was Gijs van der Zalm, zeer betrokken bij mijn biografie over Minnaert, op die ik op 6 maart 2013 sprak in het Franse Brassay. De tweede was Martin Willems, die ik sprak op 5 april 2013, en die ik in de biografie citeer bij de karakterisering van Paul de Groot. Ik sprak met Bakkers kleinzoon Michiel Bakker op 7 oktober 2013, en kon hem toen de tekst van Deel I meegeven voor zijn toneelstuk *Marcus Bakker*, Magnum Opa, met zijn theatergroep *Tijdelijke*

Samensholing. Op 4 december 2013 vond ik Wiky van Rijssel bereid om de teksten die in 2014 zouden klaarkomen van een eindredactie te voorzien: een jaar lang voorzag ik haar van teksten voordat die reeds gecorrigeerd bij uitgever Balans binnenkwamen.

Alle mensen die hiervoor zijn genoemd, waarvan sommigen zijn overleden, dank ik erg hartelijk voor de medewerking die zij aan de biografie hebben willen verlenen.